

Henrici SIENKIEWICZ *Anthea, sive fabula “Eamus ad Ipsum”* a Petro Angelinio Latine versa, quam denuo edidit atque illustravit Theodericus Sacré, Bruxellis, 2010, 177 pp., ISBN 978-2-87290-026-8. Constat XX nummis Europaeis.

Bruxellis est parva domus editoria, cui nomen Melissa. In qua series librorum Latinorum ab anno 1750 ad 1950 conscriptorum nuper adornari coepit¹. Cuius seriei primum volumen in publicum prodiit Latina, quam hic recensendam suscepimus, fabulae Henrici Sienkiewiczii interpretatio. Agitur de narratione Christiana Polonice anno 1892 conscripta et *Pójdźmy za nim* inscripta, qua Sienkiewiczius maiori eidemque clariori mythistoriae praelusit, cui titulum fecit *Quo vadis?* Sunt duo haec Sienkiewicziana opera consimilia. Utrobique res agitur iis temporibus quibus persuasio Christiana per imperii Romani fines sese diffundere coepit atque depingitur quidam Romanus paganus, qui, cum adhuc vitiiis deditus fuerit, se ad Christum convertit. Interpres nominatur Petrus Angelinius, sacerdos Romanus, idemque linguae Latinae scientissimus, qui, posteaquam multos annos litteras Latinas in quibusdam institutis pontificiis professus est, saeculo vicesimo ineunte scriba ab epistolis Latinis ad principes Leoni XIII pontifici maximo datus est. Is saepe symbolas dedit commentariis periodicis Latinis, quibus index “Vox Urbis”. In quibus commentariis primum prodiit in lucem haec fabula Latinitate ab eo donata et *Antheae* titulo insignita, quam Theodericus Sacré, universitatis Lovaniensis professor, denuo edendam curavit.

Dicet fortasse aliquis satis multa exstare opera Latine composita ut iis contenti libris ex aliis sermonibus in Latinum conversis supersedeamus.

At haud exiguus fructus ex huiusmodi Latinis interpretationibus capi potest. Etenim, cum perutile sit ad sermonem externum condiscendum iucundas et intellectu faciliores fabulas aliquando evolvere, pauci autem huius generis libri Latine scripti circumferantur (nam neque Apuleii neque Petronii opera, praeclara quidem et suavissima, at nonnumquam intellectu difficiliora, huic proposito satis apta videntur); interpretationes Latinae fabularum linguis recentioribus conscriptarum minime spernendae sunt iis, qui in animum induxerunt sermonem Latinum penitus discere. Id quod nonnulli homines eruditi vident, qui

...ut pueris olim dant crustula blandi
doctores elementa velint ut discere prima,
(Hor. *Sat.* I 1, 25 sq.)

sic narrationes recentiores Latina veste indutas in manibus adolescentium adhuc linguae Latinae satis rudium ponunt, quo facilius et iucundius discant assuescantque sine nimia animi contentione scripta Latina versare. Res non est nova. Iam saeculo duodevicesimo Philippus Iulius Lieberkühn, Wratislaviensium scholarum inspector, puerilem narrationem de Robinsono iuniore a Ioachimo Henrico Campe Germanice compositam tironum gratia in Latium transportavit².

¹ Videas sedem interretialem domus editoriae <www.fundatiomelissa.org>. Ubi omnia necessaria invenias ad comparandum libri exemplum.

² Ioachimi Henrici Campe *Robinson Secundus. Tironum causa Latine vertit, atque indicem Latinitatis adiiciendum curavit Philippus Iulius Lieberkühn* (Zullichoviae, 1785). Qui liber a Gedikio recognitus aliquoties editus est: Ioachimi Henrici Campe *Robinson Secundus. Tironum causa Latinitatae donatus a Philippo Iulio Lieberkühnio, nunc denuo recensitus et copiosiori indice instructus a Ludevico Friderico Gedike* (Zullichoviae, 1789).

Ceterum hoc opusculum alios interpretes nactum est Ioannem Fridericum Theophilum Nagel Gaterslebenensium pastorem et Franciscum Iosephum Goffeaux, lycei imperialis (nunc Ludovici magni) professorem: Ioachimi Henrici Campe *Robinsonius minor e Germanica editione XII*

Saeculo autem vicesimo huius generis fabulae Latine redditae adeo percerebuerunt ut hodie difficile sit eas omnes vel titulo tenus cognoscere³. Tantum abest ut hoc loco eas percensere possim. Pleraque tamen earum interpretationum adeo fluentes sunt, delumbatae atque inquinatae ut tirones iis legendis non tam Latine discere quam dediscere mihi videantur. Satis erit exempli gratia commemorare lutulenta Arcadii Avellani interpretamenta⁴ vel Harrii Potteri fabulas⁵ non ita pridem a quodam magistello Latine expressas, sed adeo ieiune et incondite ut nescias utrum magis mireris, interpretis audaciam, qui litteris Latinis leviter tinctus tale opus susceperit, an censoris cuiusdam Oxoniensis impudentiam, qui librum maximis laudibus cumulare atque vix melius Latine reddi potuisse scribere ausus sit.

Aliae numero admodum paucae egregie sunt confectae. In his censendae sunt omnes interpretationes quae ab Hugone Henrico Paoli profectae sunt, viro ut omnis antiquitatis peritissimo, ita Latine scribendi arte cum paucis suis aequalibus conferendo. Qui sive oratione soluta, sive numeris adstricta usus est, interpretis munus praeclare sustinuit. Quid enim suavius iis versiculis, quibus Maximi et Mauritiū facinora enarravit? Aut quid gratius Pinoculo eius Latino? Quem qui legerunt, deierent Pinoculum melius Latine loqui non potuisse⁶. Neque contemnendae sunt fabellae

denuo Latine vertit perpetuaque vocabulorum et phrasium observationumque grammaticarum et lexicographicarum serie Boedero atque Grotefendio ductoribus in usum tironum illustravit Io. Frider. Theoph. Nagel Philos. Doct. et publicus verbi divini minister. Pars prior (Helmstadii, 1823); Pars posterior (Helmstadii, 1828); Fata Robinsoni Crusoei, Latine reddita ex imitatione operis Germanice scripti ab H. Campe. Ad usum tironum (Parisiis, 1809). Quae interpretatio saepe typis est expressa in Gallia, Britannia, America.

Reperti sunt quoque qui ipsius Danielis Defoe Robinsonum Latina veste induerent, Franciscus Guilelmus Newman celeberrimi cardinalis Newman germanus atque Arcadius Avellanus acerrimus usus linguae Latinae propugnator, qui etiam suum addidit supplementum: *Rebilius Cruso: Robinson Crusoe, in Latin; a Book to lighten Tedium to a Learner. By Francis William Newman, emeritus Professor of Latin in University College, London; honorary Fellow of Worcester College, Oxford (Londinii, 1884); Vita discriminae Robinsonis Crusoei; ab auctore Daniele De Foe, Anglo; primam fabulae partem, usque ad Crusoei adventum in insulam, ex anglico in latinum vertit, illinc autem ad finem usque novam finxit et latine perscripsit Arcadius Avellanus (Novi Eboraci, anno circiter 1928), duobus voluminibus. Haec autem diligentius persequi visum est ut ex unius Robinsoni exemplo patefieret quantus esset fabularum Latine redditarum proventus.*

³ Hic non est silentio praetereundum Bernardi Platzdasch inceptum. Qui indicem facere instituit omnium interpretationum tam Latinarum quam Graecarum, quotquot saecula undevicesimum et vicesimum pepererunt, consilium utilissimum sane et laudandum, fructuosius etiam futurum, si singulis libris a se enumeratis iudicia et censuras aliquando addiderit, quo facilius homines cum alii, tum in lingua Latina nondum valde exercitati bona a malis discernere queant. Vide eius paginam interretialem *Pantoia. Unterhaltsame Literatur und Dichtung in lateinischer und griechischer Übersetzung* <<http://www.pantoia.de/pantoia.html>>.

⁴ Conferantur, praeter eius Robinsonum, cuius in annotatione 2 meminimus, *Pericla Navarchi Magonis sive expeditio Phoenicia annis ante Christum mille. Opus Francice scripsit Leo Cahun, in Anglicum vertit Helena E. Frewer, Latine interpretatus est Arcadius Avellanus (Novi Eboraci, 1914); Mysterium arcae Boulé. Opus Anglice scripsit Burton E. Stevenson, Latine interpretatus est Arcadius Avellanus (Novi Eboraci, 1916); Insula thesauraria ab auctore Roberto Ludovico Stevenson. Latine interpretatus est Arcadius Avellanus (Novi Eboraci, 1922); alia haud pauca, quae recenset Bernardus Platzdasch in pagina *Pantoia* supra in annotatione 3 memorata.*

⁵ Ioannae Rowling *Harrius Potter et philosophi lapis. Translation by P. Needham (Novi Eboraci et Londinii, 2003) et eiusdem Harrius Potter et camera secretorum. Translation by P. Needham (Novi Eboraci et Londinii, 2007).*

⁶ Willelmi Busch *Maximi et Mauritiū malefacta (Max und Moritz) ab Hugone Henrico Paoli Latinis versibus enarrata (Florentiae, 1959); eiusdem Willelmi Busch Fabellae pueriles ab Hugone*

Americanæ a Terentio et Guenevera Tunberg Latine interpretatae, velut *Cattus petasatus*, libellus simplex pariter ac iucundus, quem discentes posito grammaticae tirocinio statim legere queunt et in quo convertendo coniuges Tunberg rhythmos a poetis Latinis mediae aetatis callide mutuati sunt ut auctorem, Doctorem illum Seuss paene κατὰ πρόδασ sectarentur⁷.

Inter has paucas praestantissimas interpretationes numeranda est etiam Petri Angelinii *Anthea sive "Eamus ad Ipsum"*. Quanquam haud scio an paraphrasis potius quam interpretatio sit dicenda, siquidem Angelinius haud pauca recisit, quae sunt in fabula primigenia; nonnulla uberiore orationis tractu diffudit et explicuit; alia de suo addidit atque nonnunquam scribendi studio abreptus suos versus interiecit. Etenim, cum Polonus scriptor tempora antiqua, ut sunt, quamvis senta et squalida fideliter repraesentare conatus esset, Latinus interpres, delicatior homo, quicquid minus honestum duceret ac propterea fastidiret, demere vel contegere voluit et, quemadmodum Daniel Volaterranus pictor, cum concilii Tridentini decretis corporum nuditas in arte sacra damnata esset, genitalia personarum *Extremi iudicii* in Xystini sacelli camera paulo antea dexterimo Michaëlis Angeli Bonarotae penicillo depictarum peristromatibus quibusdam velavit; ita et ille quae pudenda in fabula Sienkiewiczii existimabat, tanquam veste Latina texit atque occultavit. Nullae igitur meretriculae, nulla in servos crudelitas in Latina *Anthea*; omnia pudica, honesta, decora. At, dum interpres omnibus antiquitatis sordibus nobiliorem colorem sedulo inducit, non nihil timeo ne antiquitatem mundam illam quidem, sed quae nunquam fuerit, exhibeat ac ne legentibus tanquam castratum Sienkiewiczium praebere videatur.

Linguae difficultas est iis qui iam aliquantum in studio Latinitatis profecere quam tironibus elementariis accommodatior. Genus scribendi non oppletum illud Tullianis elegantis et verborum luminibus, verum parce interspersum; non fucatum et quasi unguentatum, sed mundum, concinnum et quod naturali quadam pulchritudine exsurgat. Praeterea *Anthea* est talis ut Latine excogitata et quasi nativa videatur, non, sicuti est, alieni operis interpretatio. Sermo purissimus, nec tamen ubique Ciceronianus. Quippe Angelinius rigidis praeceptis, quae de uno Cicerone imitando alibi dedit, non obtemperavit⁸, sed, ut statim elucet e fontibus ab editore textui *Antheae* subiectis, passim Livium, Curtium (imprimis pp. 58 et 61) vel etiam Petronium imitatus est (pp. 38, 41, 43, 44, 48, 49, 52, 54, 65, 66). Orationem praeterea nonnullis vocibus nobilioribus poetice aspersit et

Henrico Paoli Latinis versibus redactae (Florentiae, 1960); Caroli Collodi *Pinoculus Latinus* (Florentiae, 1962). Henrici Hoffmann *Petrus Ericius (Struwelpeter)*. *Lepidae historiologiae ab Hugone Henrico Paoli Latinis versibus enarratae* (Florentiae, 1960).

⁷ *Cattus petasatus, The Cat in the Hat in Latin. Qui libellus est a Doctore Seuss primo Anglice compositus at nunc (quod vix credas) in sermonem Latinum a Guenevera Tunberg et Terentio Tunberg conversus!* (Wacondae, 2000). Quae interpretatio constat ex octosyllabis similiter desinentibus.

⁸ Vides luculentum dialogum q.i. *Lollius sive de provecta Latinitate* (Romae, 1901). In eo opusculo, quo Angelinius quid de litteris, de docendo, deque scribendo sentiret non sine salibus et facetiis exposuit, adeo morosum puri sermonis amatorem se esse ostendit ut praeter Ciceronem et fortasse Caesarem Liviumve Latinitatis auctorem videatur habere neminem. Quod scribit cum alibi in *Lollo*, tum p. 85 seqq. Quanquam quid Livium dixi? Fastidit Angelinius verbum innotescendi (ibid., p. 98), quo tamen usus est Livius (XXII 61, 4), posterioris scilicet et cadentis Latinitatis scriptor! Nec minus austere idem damnat usum participii futuri, ubi de consilio alicuius rei faciendae ponitur, structuram eidem Livio usitatissimam (cfr. *Lollium*, p. 95). Quas severissimas et, ut ita dicam, Draconteas leges non modo tum sequendas esse existimat, cum vocabula Ciceroniana idem significantia suppetunt. De omnibus rebus, quarum aetatis aureae scriptores non meminerint, tacere iubet, nempe, ne Tullianae orationis candorem posterioris Latinitatis sordibus infuscesmus. "Cauti Syrtes vitavimus", inquit ibid. p. 92, "nulla re proposita, de qua non possemus cum Tullio disserere. Quare de mathematicis, de physicis nihil; nihil de novissimis inventis, commerciis, industriis; de praesenti denique hominum societate, nonnisi quae cum antiquis communia essent, attigimus. Scilicet nulla urget necessitas vitiose loquendi, ut imperitis docti esse videamur".

tanquam gemmulis distinxit, veluti cum “parentem” singulari numero pro patre scriberet (p. 66), “coniugem” pro uxore muliereve, vocabulis usûs magis cottidiani (p. 66); vel cum fluvium “am-nem” (p. 38), mare “aequor” (p. 40), gladium “ensem” (p. 63) appellaret. Quibus rebus id effecit ut nitorem ac levem quandam poëticum colorem narrationi suae apposite conciliaverit propiusque ad scriptores argenteae aetatis accesserit⁹.

Invenias quoque quae ut posterioris poëticae Latinitatis sunt, ita stilo nequaquam serviunt; atque nonnulla etiam minus Latina vel improprie dicta quae Angelinio excidisse nolles. Quod genus “causâ” cum casu genetivo, sensu causali dictum (“Ego ipsorum causa discrucior” p. 42, quod apud bonos quidem Latinitatis auctores perraro reperias); “albicans” pro albi coloris (p. 59); “hac-tenus” pro “adhuc” (p. 43); “publice” pro palam (pp. 55 et 59); “pulvinar” de simplici pulvino minus proprie positum (p. 59); “aedem” singulari numero de privatis aedibus – nam Polonice scriptum est “dom”, i.e. domus – (p. 47); “usus fuisse” (p. 63); “subiecta fuerant” (p. 64); “fuerant auditaë” (p. 66) aliaque huiuscemodi formae constanter pro simplicibus perfectis “usus esse”, “subiecta erant”, cett. Verum, ubi plura nitent, paucis maculis non offendimur et genus scribendi Angelinii est sane venustissimum.

Iam consideremus quomodo professor Sacré editoris munere functus sit. Is introductionem praemisit bonae frugis plenam, in qua de vita Angelinii, de *Anthea*, de eius stilo, editionibus, fortuna docte disserit atque praeter alia validis argumentis demonstrat poëtam Latinum Franciscum Sofia Alessio argumentum carminis cui index *Asterie* ex Angeliniana *Anthea* desumpsisse. Praeterea editor apparatus locorum similium contextui submitit ut legentes facile intellegerent quos veteres Angelinius imitatus esset et quomodo. Annotationibus quoque fabulam instruxit, quibus quid interpres addidisset, quid contra a Sienkiewiczio narratum omisisset, declararet.

Quae omnia professor Sacré non Nederlandico, qui est ei patrius, verum Latino sermone perscripsit, laudabili sane consilio, quod si plures philologi hodieque in scriptoribus Latinis recentioribus edendis sequerentur, vel certe unam e notioribus linguis usurparent, neque, ut fit, eligerent quod sibi est facillimum, exteris autem lectoribus saepe laboriosissimum, ut sermone sibi quisque patrio uterentur, multa incommoda evitarem, nec tam saepe usu veniret ut litterarum Latinarum studiosi commentarios et prolegomena ad scriptores Latinos recentiores, quos legunt, intellegere nequeant. Recentiores Latinos scriptores dico, quod, si quis antiquos evolvere velit, integrum ei est eligere inter multas editiones variis linguis confectas; si quis autem recentiores legere cupit, saepius, si ulla, unica exstat editio recentior ut, si Hungarice vel Danice introductio et annotationes sint scriptae, ad alias confugere non liceat. Iam vero, cum Theodericus Sacré in arte Latine scribendi adeo excellat ut nonnunquam ipsi Angelinio palmam dubiam faciat, quantam non utilitatem modo sed etiam voluptatem ex hac re lector linguae Latinae studiosus capiat facile est ad intellegendum.

Sed iam redeo ad institutum sermonem de rebus quibus nova haec *Antheae* editio est exornata. Neque enim ad finem perveni. Alia complura inserta sunt in duabus copiosis appendicibus. Liber quippe hic tantummodo Latinam *Antheam* fronte promittit; multas vero res ac lectu dignissimas occultat in recessu. Priorem appendicem occupant scriptiunculae Latinae ipsius Henrici Sienkiewiczii, nempe litterae, quibus gratias egit sociis academiae Caesareae Petropolitanae, quod ipsum in suorum numerum cooptavissent, atque oratiuncula fortasse scripta ut haberetur eo die quo Sienkiewiczius doctor ab academia Cracoviensis curatoribus honoris causa factus est. Hasce scriptiunculas excipit interpretatio vel potius epitome Latina mythistoriae cui titulus *Quo vadis?*, opusculum rarissimum, quod a magistro Hungaro nomine Adalberto Danczer in tironum gratiam confectum in ephemeride q.i. “Juventus” ante centum annos vulgatum est. Quod tam procul abest ab illo summo artificio, quod in Angelinii conversione admiramur, ut vix grammaticae scriptum videatur. Nec tamen prorsus inutile erit Latinitatis studiosis hanc quoque interpretationem attingere ut iudicium acuant videantque ex utriusque conversionis comparatione “quid distent aera lupinis”.

⁹ Alias voces et constructiones ab aurea Latinitate alienas enumerat Theodericus Sacré p. 18 praefationis.

In altera autem appendice insunt alia Latinitatis Angeliniana specimina, et primum carmina quaedam; tum oratio funebris Leopoldi II, regis Belgarum, quam Angelinius anno 1910 in aede Xystina coram summo pontifice habuit. Quae omnia tersa sunt et Latina.

Libri aspectus est nitidus; pretium satis modicum, sphalmata typographica tam rara ut ea notare sit putidiusculum. Tantummodo requiras diligentiolem annotationem discrepantiarum libri Sienkiewicziani et operis Angeliniani. Fortasse optandum quoque erat ut, quemadmodum olim David Ruhnkenius in Mureti scriptis a se editis notavit quae a pura Latinitate abhorrent, ita et Theodericus Sacré pro sua egregia sermonis Latini peritia quae minus Latina essent apud Angelinum et Danczerum, in annotationibus ostendisset. Hac enim via ac ratione mirum quantum consulatur iis qui iudicium exacuere atque ad interiorem linguae Latinae scientiam penetrare cupiunt.

Sed “desino tandem querelarum”. Hoc rarissimo opusculo iterum edendo optime promeritus est professor Sacré de omnibus hominibus litterarum Latinarum ac Polonicarum amantibus. Quo evolvendo peritiores iudicium exercebunt, tirones discent, utrique oblectabuntur.

Quod reliquum est, libri materiae conspectum appendicis loco hic appono atque initium interpretationis Angeliniana. Qua degustata spero fore ut quam plurimi se applicent ad integram fabulam perlegendam. Operae pretium facient.

RERUM QUAE IN LIBRO INSUNT CONSPECTUS

Praefatio, pp. 7–32

P. Angelini, Anthea. Ex fabula H. Senkewitz [sic] “Eamus ad Ipsum”, pp. 33–67

Appendices:

I. Appendix Sienkiewicziana, pp. 69–133

1. Epistula Sienkiewiczii Latina (1897)

2. Latina Sienkiewiczii oratiuncula (1900)

3. Latina versio mythistoriae, c.t. “Quo vadis?”, interprete Adalberto Danczer (1911/1912)

II. Appendix Angeliniana, pp. 135–158

1. Carmina Petri Angelinii

2. P. Angelinii oratio in funere Leopoldi II Belgarum regis (1910)

Adnotationes, pp. 159–177

INITIUM FABULAE SIENKIEWICZIANAE PETRI ANGELINII OPERA IN LATINUM CONVERSAE

Qui optimo vitae cursu rebusque ad voluntatem fluentibus gaudent, ii curiosius inquirent siquae forte in hac narratiuncula reperiantur dicendi veneres quibus aures blande detineantur. Qui vero fortunae reflantis impetum sunt experti, iis profecto nulla potest audiri aut exprimi iucundior vox quam nuda haec maerentis Antheae: «Eamus ad Ipsum». Est enim spe deiectis et quasi naufragis portus *Ipse*, qui dixit: «Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos».

C. Septimius Cinna, patricius Romanus, emeritis stipendiis inter legiones, cum esset etiam tum integra aetate, Romam reversus est otii fruendi causa vitaeque per luxum ac voluptates agenda, quibus, ut tunc erant tempora, circumfluere divitibus liceret. Ei nulla deorum opinio erat; philosophiam pro nihilo habebat; bonum, virtutem vacua verba putabat quibus nulla esset subiecta sententia. Cumque id unum sibi proposuisset, curare se molliter et iucundissime vivere, actae ex arbitrio aetatis admirationem iniecit aliquamdiu civibus, donec dissipata re familiari, nihil sibi reliquum sensit nisi gaudii lassitudinem rerumque omnium satietatem. Huc accessit

animi aegritudo maxima, qualem expertus fuerat antea numquam. Nam praedives et ut iis temporibus voluptuarius, deliciis omnibus diffluerat ille quidem, gloriae militaris cupiditatem expleverat depulso periculo gestiens; idem cum suae aetatis philosophis valde coniunctus facile intellegebat quos intra fines humanae vis mentis contineretur, artem, poësim admiratione et cultu fuerat prosecutus; in quo denique vita consisteret, quid eadem polliceri posset apprime tenebat. Nihilominus in iis omnibus persequendis magnum aliquid neglexisse sibi videbatur nec quid illud esset diu cogitanti apparebat.

Antonius Haaker
Universitatis Wratislaviensis